

**Transsərhəd hövzələrdə ehtiyatlardan istifadənin
tənzimlənməsi: su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında
əlaqənin dəyərləndirilməsi adlı nəşrdən çıxarış**

5-CI FƏSİL
Alazani / Qanix çayının hövzəsi
(Azərbaycan, Gürcüstan), icmal

QEYD

Bu nəşrdə istifadə olunan anlayışlar və təqdim olunan material hər hansı bir ölkənin, ərazinin, şəhərin və ya sahənin yaxud onların orqanlarının hüquqi statusu ilə bağlı və ya onların hüdudlarının və ya sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Katibliyi adından bildirilən hər hansı bir rəy kimi qəbul edilə bilməz.

Bu nəşrdəki coğrafi adlarla bağlı vahid yanaşma tətbiq edilməmişdir. Bəzi hallarda ingilis dilində olan adlar, digər hallarda isə yerli dildəki adlar işlədilmişdir. Mətnə ingilis dilində olan ad yaxud müxtəlif sahilyanı ölkələrin dilində olan adlar işlədilmişdir. Xəritələrdə mümkün olduğu qədər yerli dildə olan adlardan istifadə edilmişdir.

Bu nəşr "Transsərhəd hövzələrdə ehtiyatlardan istifadənin tənzimlənməsi: su, ərzaq-enerji və ekosistemlər arasında əlaqənin dəyərləndirilməsi" adlı nəşrin 5-ci fəslə, Alazani / Qanıx çayı hövzəsində su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında əlaqənin dəyərləndirilməsinə dair icmaldan ibarətdir (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Nyu York və Cenevrə, 2015; ECE/MP.WAT/46).

Azərbaycan dilinə tərcümə qeyri-rəsmi tərcümədir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədlərinin nömrələri rəqəmlərlə birgə iri hərflərdən ibarətdir. Belə bir nömrənin qeyd olunması Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədinə istinad etməni göstərir.

MINNƏTDARLIQ

Bu əlaqə dəyərləndirməsi bir çox şəxslərin köməyi və dəstəyi olmadan hazırlana bilməzdi. BMT AİK katibliyi, bu prosesə, o cümlədən su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında Əlaqə üzrə İşçi Qrupun toplantılarının işinə, hövzə üzrə seminarlara və məsləhətləşmələrə dəstək göstərmiş şəxslərə dəyərləndirmənin hazırlanmasında göstərdikləri köməyə görə təşəkkür etmək istəyir. Burada unudulanların hamısından səmimi üzr istəyərək minnətdarlığımızı bildiririk.

Mütəllim Əbdülhəsənov
Arif Axundov
Giorgi Axvlediani
Adişirin Ələkbərov
Fəriz Əliyev
Zakir Əliyev
Otar Antia
Mətanət Avazova
Ağaverdi Bədəlov
Sandro Bakanidze
Eliso Barnovi
Sofə Beridze
Giorgi Bokeria
Andro Çaçanidze

Pavle Davitaşvili
George Dzamukaşvili
Gela Gelaşvili
Şalva Giordadze
Nino Gvazava
Mamuka Gvilava
Sahib Həsənzadə
Leyla İsayeva
Raşail İsmayılov
Rafiq İsmayılov
Natalia Jamburia
Ramiz Kalbiyev
Paşa Kərimov
Salome Xaçauri

İrakli Kobulia
George Laşxi
Nino Maçitadze
Mariam Makarova
Rasim Məmmədov
Aynur Məmmədova
Aleksandr Mindoraşvili
Teymur Osmanov
Rasim Səttarzadə
Jemal Şalaşvili
Nina Şatberaşvili
Mariam Şotadze
Kaxa Suxitaşvili
İrakli Todria

Badri Tsatava
Baadur Ukleba
Giorgi Urbexaşvili
Timur Valamat-Zadə
Cəlaləddin Vəliyev
Zaza Vardoşvili

BMTİP / GEF tərəfindən həyata keçirilən „Kur Araz çayı hövzəsində transsərhəd deqradasiyanın azaldılması“ layihəsində iştirak edən və dəstək göstərmiş şəxslər

Rafiq Verdiyev, Fərda İmanov, Medea İnaşvili, Şamil Hüseynov, Tamar Ququşvili, Anar Nuriyev, Seth MkNayr və Meri Matyus (əlaqələndirməyə görə).

Konvensiya əsasında su-ərzaq-enerji əlaqəsi üzrə işə və bir sıra dəyərləndirmələrə dəstək göstərmiş beynəlxalq ekspertlər

Su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında Əlaqə üzrə İşçi Qrupa sədrlik etdiyinə görə Seppo Rekolainen.

Metodologiyanın işlənilib hazırlanmasında və bütün proses boyu göstərdikləri dəstəyə görə Mark Hovells və Lusya de Strasser.

Hövzə ilə bağlı dəyərləndirmələrin ümumiləşdirilməsinə və onların icmalına göstərdiyi dəstəyə görə Roberto Martin-Hurtado.

Xüsusi metodoloji və / və ya təhlillə bağlı dəstəyə görə Kristian Brethaut, Nikolai Denisov, Sebastian Hermann, Dimitris Mentis, Ulla Mörtrberq, Sara Odelius, Lyusi Pluçke, Eunis Ramos, Holger Rogner, Otto Simonett, Viqneş Sridharan, Konstantinos Taliotis və Manuel Velş.

Tərtibat və qrafika: Nik Cekson, North Creative (tərtibat və layihə), Matthias Beilstein (xəritələr), Emmanuel Burney və Karolin Daniel (qrafika).

Fotolar: Gürcüstanın Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (Alazani / Qanix).

BMT AİK

Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə Konvensiyakatibliyi: Annukka Lipponen, ümumi proses və məzmunun əlaqələndirilməsi

Françeska Bernardini, Nik Bonvoizin, Farxod Abduraxmonov, Çantal Demilekamps, Anna Kaplina, Sonya Koeppel, Bo Libert, Kammile Marselo, Pip Mardiste, Nataliya Nikiforova, Katri Veldre, Kati Venzel.

Su haqqında Konvensiyanın katibliyində təcrübə keçənlər və tədqiqat aparən tələbələr: Altinai Asakeyeva, Yuliya İsayeva, İrina Kozban, Cennifer Kunz, Mario Roidt, Tais Tretyakova, Qreqori Sikst, Vidhya Çittoor Visvanatan, Simona Qetova.

BMT AİK Ətraf Mühit Bölməsi və digər bölmələr: Mario Apostolov, Tea Aulavuo, Viktor Badaker, Marko Keiner, Vahan Kotanjyan, Sergius Ludviszak, Alişer Mamadjanov, Antoine Nunes, Canluca Sambuçini, İulia Trombitsaia.

İsveçrənin inkişaf üzrə Əməkdaşlıq təşkilatlarına bu nəşrin hazırlanmasına dəstək göstərmişlər.

BMT AİK 2013-2015-ci illər ərzində Su haqqında Konvensiya çərçivəsində transsərhəd hövzələrdə aparılan bir sıra əlaqə dəyərləndirmələrinə göstərdikləri böyük dəstəyə görə aşağıdakı tərəfdaşlara təşəkkür etmək istəyir:

Finlandiyanın Xarici İşlər Nazirliyi və Finlandiya Ətraf Mühit İnstitutu

İsveçrənin İnkişaf üzrə Əməkdaşlıq təşkilatı və İsveçrənin Ətraf Mühit üzrə Federal İdarəsi

Almaniyanın Federal Ətraf Mühit, Təbiətin Mühafizəsi, Tikinti və Nüvə Təhlükəsizliyi Nazirliyi və Almaniyanın Federal Ətraf Mühit Agentliyi

İtaliyanın Ətraf Mühit, Torpaq və Dəniz Nazirliyi

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı

Kral Texnologiya İnstitutu, Stokholm

Beynəlxalq Sava Çay Hövzəsi Komissiyası

Su Məsələləri üzrə Qlobal Tərəfdaşlıq

Zoi Ətraf Mühit Şəbəkəsi

BMTİP / GEF tərəfindən həyata keçirilən „Kur Aras çayı hövzəsində transsərhəd degradasiyanın azaldılması“ layihəsi

MINISTRY FOR FOREIGN
AFFAIRS OF FINLAND

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Federal Ministry for the
Environment, Nature Conservation,
Building and Nuclear Safety

MINISTERO DELL'AMBIENTE
E DELLA TUTELA DEL TERRITORIO E DEL MARE

S Y K E

Food and Agriculture Organization
of the United Nations

Umwelt
Bundesamt

FinWater WEI

Global Water
Partnership

MÜNDƏRİCAT

ÖLÇÜ VAHIDLƏRİ

AKRONİMLƏR VƏ ABBREVIATURALAR

5-CI FƏSİL

Alazani / Qanıx çayı hövzəsində su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında əlaqənin dəyərləndirilməsinə dair icmal

► GİRİŞ	1
MƏQSƏD, VƏZİFƏLƏR VƏ ƏHATƏ DAİRƏSİ	1
DƏYƏRLƏNDİRMƏ PROSESİ	1
HÖVZƏYƏ ÜMUMİ BAXIŞ	2
İDARƏÇİLİK MÜHİTİNİN ŞƏRHİ	4
HÖVZƏDƏKİ EHTİYATLARIN TÜKƏNMƏSİNƏ TƏSİR GÖSTƏRƏN ƏSAS ÜNSÜRLƏRİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ	6
ƏLAQƏLƏRİN TƏHLİL OLUNMASI	8
HƏLL YOLLARININ ARAŞDIRILMASI	10
ƏLAQƏ YANAŞMASININ QƏBUL EDİLMƏSİNDƏ FAYDALARIN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ	12
YEKUNLAR VƏ TÖVSIYƏLƏR	13

ÖLÇÜ VAHIDLƏRİ

ha	hektar	mm	millimetr
km	kilometr	MVt	Meqavatt
km ²	kvadrat kilometr	s	saniyə
kVt	Kilovatt	°C	dərəcə selsi
m	metr		
m ³	kub metr		

AKRONİMLƏR VƏ ABBREVIATURALAR

ABŞ BİA	Amerika Birləşmiş Ştatlarının Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi	FAO	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı
Aİ	Avropa İttifaqı	GE	Gürcüstan
AİST	Avropa İttifaqının Su Təşəbbüsü	GEF	Qlobal Ətraf Mühit Fondu
ASC	Açıq Səhmdar Cəmiyyət	İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
ASK	Alazani Suayrıcı Konsorsiumu	MDB	Müstəqil Dövlətlər Birliyi
ATƏT	Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı	MSD	Milli Siyasət Diaqları
AZ	Azərbaycan Respublikası	QHT	Qeyri-hökumət təşkilatı
BMT AİK	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası	TEEB	Ekosistemlərin və Biomüxtəlifliyin İqtisadiyyatı
BMTİP	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı	WFD	Su Çərçivə Direktivi, yeni su siyasəti sahəsində Birliyin fəaliyyəti üçün çərçivə müəyyənləşdirən Avropa Parlamenti və Şuranın 2000/60/EC nömrəli 23 oktyabr 2000-ci il tarixli Direktivi
d.s.y.	Dəniz səviyyəsindən yuxarı	YUNEP	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı
DÇMBK	Dunay Çayının Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Komissiya	YUNİDO	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Təşkilatı
ƏMTQ	Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsi		

5-CI FƏSİL

Alazani / Qanix çayı hövzəsində su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında əlaqənin dəyərləndirilməsinə dair icmal

GİRİŞ

MƏQSƏD, VƏZİFƏLƏR VƏ ƏHATƏ DAİRƏSİ

Alazani / Qanix hövzəsində əlaqənin dəyərləndirilməsində məqsəd vahid siyasətin işlənilib hazırlanması və qərarların verilməsi üçün məlumatları artırmaqla, su, qida və ekoloji siyasət sahələrində Gürcüstan və Azərbaycan arasında transsərhəd əməkdaşlığa dəstək göstərməkdən ibarətdir.

Əlaqənin dəyərləndirilməsində xüsusi vəzifələr aşağıdakılardan ibarətdir:

- idarəçilik mühitini şərh etmək;
- hövzədəki ehtiyatların tükənməsinə təsir göstərən əsas ünsürləri müəyyənləşdirmək;
- əsas sahələrarası məsələləri müəyyənləşdirmək və təhlil etmək;
- daha çox əlaqələndirilmiş siyasətlər, tədbirlər və transsərhəd əməkdaşlıq vasitəsilə nail oluna bilən, hövzədəki ehtiyatları idarə etməklə əldə edilən faydaları artırmaq üçün mümkün həll yollarını araşdırmaq; və
- əlaqəyanaşmasının qəbul edilməsinin verə biləcəyi faydaları müəyyənləşdirmək.

Bu əlaqə dəyərləndirməsinin əhatə dairəsi Sərhəddən keçən su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsi üzrə Konvensiya çərçivəsində işlənilib hazırlanmış əlaqə dəyərləndirmə metodologiyasının sınaqdan keçirilməsi və müvafiq məsələlərinə onlara cavab olaraq bəzi mümkün birləşdirilmiş tədbirlərin (və ya əlaqə həll yollarının) nəzərə çarpma səviyyəsinin dəyərləndirilməsi ilə məhdudlaşır. Bu ilkin təhlillər (daha çox keyfiyyətlə bağlı), müəyyən edilmiş xüsusi sahələrarası məsələlərin bəzilərini nəzərə alanda təfsilatlı təhlillər üçün bir özlü qismində xidmət edə bilər.

DƏYƏRLƏNDİRMƏ PROSESİ

Alazani / Qanix hövzəsində əlaqənin dəyərləndirilməsi Gürcüstan və Azərbaycanın ətraf mühitin mühafizəsi nazirliklərinin müraciətləri əsasında aparılmışdır.

Alazani / Qanix hövzəsində əlaqə dəyərləndirilməsində, Gürcüstanın və Azərbaycanın müvafiq iqtisadi sektorlarının (əsasən kənd təsərrüfatı və enerji), su və ekoloji təşkilatlarının, dövlət qurumlarının və ya xidmətlərinin və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri cəlb olunmaqla, çoxtərəfli yanaşmadan istifadə olunmuşdur.

Alazani / Qanix hövzəsində pilot (sınaq) əlaqə dəyərləndirməsi üçün informasiya aşağıdakılar vasitəsilə toplanmışdır: (i) 25 – 27 noyabr 2013-cü il tarixlərdə Kaçretidə (Gürcüstan) keçirilən hövzə-ətrafı maraqlı tərəflərin seminarı; (ii) biri faktlara, digəri isə qavramaya əsaslanan iki anket sorğusu (hər ikisi seminarla paylaşılmışdır); (iii) milli strateji və ya siyasi sənədlərdən, habelə müvafiq sorğu və layihə sənədlərindən, xüsusən də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının (BMTİP) Qlobal Ekoloji Fondu (GEF) tərəfindən maliyyələşdirilən “Kur-Araz hövzəsində transsərhəd deqradasiyanın azaldılması” layihəsinin (BMTİP/GEF Kür layihəsi) bir hissəsi kimi hazırlanmış sorğu və layihələrdən əldə olunan informasiyanın masa üzərində nəzərdən keçirilməsi; və (iv) seminar iştirakçıları tərəfindən istinad olunan informasiya.

HÖVZƏYƏ ÜMUMİ BAXIŞ

Yer və sahəsi. Alazani / Qanix hövzəsi Kür hövzəsinin yarım hövzəsidir. Alazani / Qanix çayı öz mənbəyini Gürcüstanda Böyük Qafqaz dağlarından götürür və cənub-şərq istiqamətində Alazani yamacı boyu (dağlararası dərə ilə) Azərbaycana doğru axır və Mingəçevir Su Anbarına tökülür. 59 faizi Gürcüstan ərazisinə və 41 faizi Azərbaycan ərazisinə düşməklə Alazani / Qanix hövzəsi ümumilikdə 11,717 km² sahəni əhatə edir. Gürcüstanda Alazani və Azərbaycanda Qanix kimi tanınan bu çayın ümumi uzunluğu 391 km-dir və bunun 282 km-i Gürcüstan və Azərbaycan arasında sərhədi təşkil edir.¹

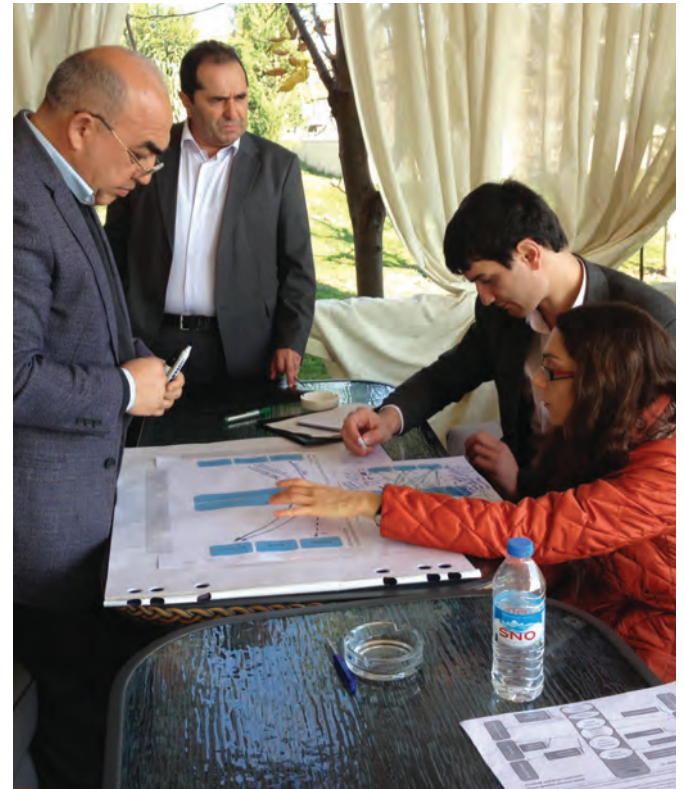
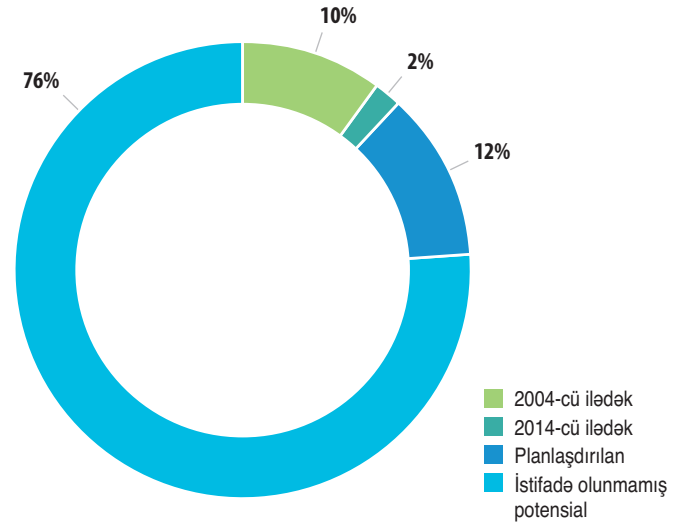
Landşaft və iqlim. Yuxarı hövzə dəniz səviyyəsindən 2,600-2,800 m. yüksəklikdə dağ landşaftı ilə xarakterizə olunur. Aşağı hövzədə çay ilə əhatə olunan girintili-çuxıntılı subasar sahə kənd təsərrüfatı torpaqlarından, üstünlük təşkil edən enliyarpaq meşədən, habelə çol, kolluq və yarım-səhradan ibarətdir.² Hövzə quru subtropik və kontinental iqlim arasındakı keçid ərazidə yerləşir. O, nisbətən qurudur – yağıntının miqdarı Gürcüstan tərəfdə 300-500 mm. arasında, Azərbaycan tərəfdə isə 440-1,240 mm arasında dəyişir.³ İllik orta temperatur 9 - 14oC arasında dəyişir, bəzən -20oC-dən aşağı və ya 40oC-dən yuxarı olur.

Su ehtiyatları. Hövzədə zəngin su ehtiyatları⁴ vardır və onların ümumi keyfiyyəti yaxşıdır.⁵ Alazani / Qanix çayının orta axın həcmi təxminən 110 m³/s təşkil edir, o, Mingəçevir Su Anbarına tökülür. Alazan / Ağrıçay susaxlayan təbəqəsi (hövzənin böyük hissəsini tutan məhdud artezian transsərhəd susaxlayan təbəqə) Cənubi Qafqazda ən böyük yeraltı su ehtiyatıdır. Alazan / Ağrıçay susaxlayan təbəqəsindən yeraltı sular suvarma qurğularını (80-85 faiz), içməli su şəbəkələrini (10-15 faiz) və sənayeni (3-5 faiz) su ilə təchiz etmək üçün istifadə olunur.⁶ Kür çayında Alazani / Qanix çayının axıb töküldüyü Mingəçevir Su Anbarında saxlanılan sudan təxminən 1 milyon hektar ərazini suvarmaq⁷ və Azərbaycanda quraşdırılmış ümumi hidroenerji potensialının 39 faizini təşkil edən 418MVt hidroelektrostantsiyaları enerji ilə təminat etmək üçün istifadə olunur.⁸

Ehtiyatlara əsaslanan iqtisadi tədbirlər. Kənd təsərrüfatı hövzənin iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır: kənd təsərrüfatı torpaqları hövzənin ümumi torpaq sahəsinin 47 faizini təşkil edir. Gürcüstanın şumluq torpaqlarının 38 faizini və üzüm bağlarının 65-70 faizini təşkil edən Kaxeti rayonunda kənd təsərrüfatı sektorunda işçi qüvvənin 82 faizi çalışır.⁹ Azərbaycanda Şəki-Zaqatala rayonunda mineral su və alkoqolsuz içkilər, meyvə, tərəvəz, qoz-fındıq, tütün, gündəlik məhsullar üçün hövzənin ehtiyatlarından istifadə olunur.¹⁰ Hövzənin morfolojiyası hidroenerji hasilatı üçün imkanlar yaradır: hövzənin hər iki tərəfində kiçik və orta ölçülü hidroelektrostantsiyalar ümumilikdə 38 MVt gücə malikdir,¹¹ 700 MVt-dan yuxarı böyük potensial isə hələ də istismar olunmamış qalır¹² (1-ci şəkil). Hövzə, həmçinin, özünün təbii gözəlliyi sayəsində turistləri cəlb edir (Gürcüstanın Kaxeti rayonu özünün qoruqlarına, yerli qida məhsullarına və şərabına görə məşhurdur). 2-cü Şəkildə hövzədə insan fəaliyyətinin bölgüsü göstərilir.

1-CI ŞƏKİL Quraşdırılmış və planlaşdırılan hidroelektrostantsiyaların gücü

Ümumi hidroenerji potensialının faiz nisbəti

¹ Hövzənin ölçüləri ilə bağlı hesablamalar fərqlidir: Azərbaycan tərəfinin verdiyi məlumata əsasən, hövzənin ümumi sahəsi 12,080 km² və çayın uzunluğu 413 km-dir.

² AWC, İntegrə edilmiş çay hövzə planlaşdırması: Alazani suayrıcı, ABŞ-in Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi üçün texniki hesabat, Cənubi Qafqazda Su İdarəçiliyi layihəsi. (Tbilisi, Alazani Suayrıcı Konsorsiumu, 2002-ci il).

³ AWC, İntegrə edilmiş çay hövzə planlaşdırması: Alazani suayrıcı, əvvəlki qeyddəki kimi; Azərbaycanın Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən verilən informasiya.

⁴ AWC, İntegrə edilmiş çay hövzə planlaşdırması: Alazani suayrıcı, 2-ci qeyddəki kimi.

⁵ Peter Ronkac və Anatoli Piçuqin. Pilot (sınaq) kimi seçilən çay hövzələrində birgə sahə araşdırmalarına dair icmal hesabat. Kür çayı hövzəsi üçün transsərhəd çay idarəçiliyi, III mərhələ - Ermənistan, Gürcüstan, Azərbaycan (EPTISA Servicios de Ingenieria S.L., 2013)

⁶ UNECE, *Transsərhəd çayların, göllərin və yeraltı suların ikinci dəyərləndirilməsi* (Nyu York və Cenevrə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, 2011-ci il).

⁷ Dünyadakı elektrostantsiyalar. MDB – digər ölkələrdə hidroelektrostantsiyalara dair məlumat bazası. <http://www.industcards.com/hydro-cis.htm>

⁸ AzərEnerji, 2013-cü il. Enerji hasilatı, elektrostantsiyalar. <http://www.azerenerji.gov.az/>

⁹ Regional İnkişaf və İnfrastruktur Nazirliyi, Gürcüstan. *Kaxeti Regional İnkişaf Strategiyası*. (Tbilisi, 2013-cü il).

¹⁰ Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən informasiya, 2015-ci il.

¹¹ Gürcüstanın Energetika Nazirliyi, 2014-cü il. Gürcüstanda potensial hidroelektrostantsiya sahələri. <http://hnp.minenergy.gov.ge/>; UNIDO, 2013-cü il. *Dünyada kiçik hidroenerjetikanın inkişaf etdirilməsinə dair hesabat*. www.smallhydroworld.org; Qriqol Lazriev və Marita Arabidze. Gürcüstanın elektrik enerjisi sistemi üçün ilk çirkəndirmə əmsalı (Tbilisi, Gürcüstanın Ekologiya və Təbii Ehtiyatların Mühafizəsi Nazirliyi, 2008-ci il). http://moe.gov.ge/files/Klimatis%20Cvileba/Grid_Emission_Factor_Georgia.pdf; ESCO, 2014-cü il. Elektrik enerjisi bazarının operatoru. Available from: www.esco.ge/index.php?article_id=18&clang=1

¹² Platts, 2012. Dünyada elektrostantsiyalara dair məlumat bazası. www.platts.com/products/worldelectricpowerplantsdatabase.

2-CÜ ŞƏKİL ALAZANI / QANIX HÖVZƏSİ

Alazani / Qanix hövzəsində və onun ətrafında qəsəbələr, kənd təsərrüfatı sahələri, mövcud və planlaşdırılan hidroelektrostansiyalar. Ölkədə kənd təsərrüfatı məhsuldarlığına dair əsas statistik məlumatlar şəklində aşağı hissəsində verilmişdir.

Əsas kənd təsərrüfatı malları (milyon ABŞ dolları ilə)

Azərbaycan

Mənbə: FAOStat, 2012 data

Gürcüstan

Hidroenerji qurğuları

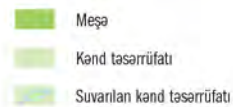
İstifadə olunan (quraşdırılmış) güc

⚡ Mövcud hidroelektrostansiya

⚡ Planlaşdırılan hidroelektrostansiya

Torpaq örtüyü

Digər məsələlər

🔍 Şəhər ərazilərdə çirkab suların lazımı şəkildə təmizlənməməsi

İri şəhərlərin və qəsəbələrin əhalisi

İDARƏÇİLİK MÜHİTİNİN ŞƏRHİ

Hövzə səviyyəsində idarəçilik

Su ehtiyatlarının idarəçiliyi. Beynəlxalq layihələr çərçivəsində Kür çayı üzərində hövzə boyu əməkdaşlıq qurmaq üçün bir sıra səylər göstərilmişdir. İndiyədək bu təşəbbüslər uğurlu olmamışdır. Azərbaycan müştərək layihələr vasitəsilə transsərhəd əməkdaşlığı təşviq etməyə çalışır.¹³ Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) və UNECE-in dəstəyi ilə, hazırda Kür çayı hövzəsindəki ümumi su ehtiyatlarına dair Azərbaycan və Gürcüstan arasında ikitərəfli müqavilənin layihəsi müzakirə olunmaqdadır. Müqavilə müxtəlif su istifadəçilərini əhatə etmək, habelə su ehtiyatlarının mühafizəsi, ekosistemlərin bərpası və hidroloji fəvqəladə hadisələrin təsirlərini idarəetmə və planlaşdırılmış müştərək komissiyalarda hakimiyyət orqanlarının çoxsahəli təmsilçiliyini tətbiq etmək üçün nəzərdə tutulur. GEF tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr çərçivəsində də ikitərəfli əməkdaşlığa dəstək göstərilmişdir.

Digər ehtiyatların idarəçiliyi. Gürcüstan və Azərbaycan arasında əməkdaşlıq vəziyyəti ümumən yaxşıdır. İki ölkə bir sıra beynəlxalq layihələrdə, məsələn, monitorinq və dəyərləndirmə və regional toplanılarda iştirak etmişlər. 1997 və 2007-ci illərdə ekoloji əməkdaşlıq sazişləri imzalanmışdır (daha ətraflı məlumat almaq üçün 4-cü fəsildə 7-ci cədvəldə hüquqi əsas və əməkdaşlığın əhatə dairəsinə nəzər salına bilər). 1997 və 1998-ci illərdə imzalanmış enerji sahəsində əməkdaşlıq sazişləri ilə elektrik enerjisinin ticarəti həyata keçirilmişdir və bu əməkdaşlıq İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə

Hökumətlərarası Komissiya tərəfindən tənzimlənir;¹⁴ Həmçinin Azərbaycandan Gürcüstana təbii qaz ixrac olunur.

Hövzə səviyyəsində sahələrarası idarəçilik. Transsərhəd Diaqnostik Təhlillərin¹⁵ və Strateji Fəaliyyət Planının hazırlandığı daha geniş Kür hövzəsini əhatə edən BMTİP/GEF-in maliyyələşdirdiyi layihənin bir hissəsi kimi sahələrarası əməkdaşlığa dəstək göstərilmişdir.

Milli səviyyədə idarəçilik

Hüquqi və təşkilati çərçivələr. Hövzədəki ehtiyatların idarə olunması üçün təşkilati çərçivələr 3-cü şəkildə təqdim olunur. Bu sahədə Gürcüstanda altı və Azərbaycanda altı dövlət qurumu iştirak edir. Azərbaycanda milli siyasətlər Gürcüstanda olduğundan daha yüksək səviyyədə dövlət müəssisələri tərəfindən yerinə yetirilsə də, ümumən mərkəzi dövlət təşkilatları tərəfindən yüksək səviyyədə nəzarət vardır. Oxşar ehtiyatların tənzimlənməsində iştirak edən qurumların sayının çox olması bəzən təkrarlanma və əlaqələndirmədə çətinliklər yaradır. Gürcüstanda Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar Nazirliyi və Energetika Nazirliyi Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsinin (ƏMTQ) aparılmasında və hidroenerji ilə bağlı icazələrin verilməsində müəyyən vəzifələr daşdıqları üçün səylərin əlaqələndirilməsi tələb olunur. Gürcüstanda 1997-ci ildə qəbul edilmiş Su haqqında Qanun hazırda yenilənmə mərhələsindədir; Gürcüstanda hövzə prinsipinin tətbiq edildiyi yeni Su haqqında Qanunun qəbul olunacağı gözlənilir. Azərbaycanda Milli Su Strategiyasının hazırlanması 2012-ci ildən bəri davam edir, lakin bu sənəd hazırlanarkən müxtəlif tərəflər arasında yekun razılaşma əldə olunmamışdır.

Sahələrarası idarəçilik. Gürcüstanda 2013-cü ildən bəri İqtisadi Şura iqtisadi siyasəti və strategiyaları əlaqələndirir və Aİ üzrə Hökumət Komissiyası sahəvi nazirliklərin Aİ-yə inteqrasiyaya yönələn fəaliyyətini əlaqələndirir. Siyasi inteqrasiya və əlaqələndirmə və hökumətdaxili əlaqələndirmə, məkan planlaşdırılmasında və ƏMTQ-də və əməyin təhlükəsizliyinə nəzarət sahəsində mühüm rola malik olan İqtisadiyyat və Dayanıqlı İnkişaf Nazirliyinin mandatının bir hissəsidir.

Çoxsəviyyəli idarəçilik. 2005-ci ildən bəri Gürcüstan bələdiyyələri torpaqdan istifadənin planlaşdırılmasına, meşələrin və su ehtiyatlarının idarə olunmasına, su təchizatı və sanitariya xidmətlərin təmin olunmasına, yerli torpaq bərpa sisteminin inkişaf etdirilməsinə görə cavabdehlik daşıyırlar. Onlar Gürcüstan qanunvericiliyini tətbiq etməklə ehtiyatlardan səmərəli istifadəyə və onların qorunmasına görə cavabdehlik daşıyırlar. Səlahiyyətlərin xeyli şəkildə bələdiyyələrə ötürülməsi yerli meşələr və yerli su ehtiyatları ilə bağlı mülkiyyət hüquqlarının verilməsində gerçəkləşir. Yerli suvarma sistemlərinin saxlanılmasına görə cavabdehlik bələdiyyələrdən suvarma birliklərinə keçmişdir, lakin onlar öz fəaliyyətini dayandırdıqdan sonra buna görə kimin cavabdehlik daşdığı bəlli deyildir. Azərbaycanda sudan istifadə edən birliklər özəl sektorla əlaqəni təşkil edərək, təsərrüfatların suvarılması, suyun paylanması və idarəçiliyinə görə cavabdehlik daşıyırlar. Azərbaycanda su təchizatı, sanitariya və suvarma infrastrukturlarına iri yatırımlar mərkəzləşdirilmiş dövlətə məxsus səhmdar şirkətlər tərəfindən həyata keçirilir. Bunu qeyd etmək maraqlıdır ki, Alazani / Qanix hövzəsi Gürcüstanda on bir və Azərbaycanda dörd inzibati rayon tərəfindən əhatə olunur.

¹³ Rafiq Verdiyev, 2012-ci il. Azərbaycan Respublikasının Milli Su Strategiyası. Aİ Su Təşəbbüsü üzrə Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya İşçi Qrupunun on altıncı görüşü münasibətilə NPD Mərkəzi Qrupunda təqdimat (Cenevrə, 2 iyul 2012-ci il).

¹⁴ Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən informasiya, 2015-ci il.

¹⁵ Harald J.L. Leumms və Meri M. Mathyus. Kür Araz çay hövzəsi üçün yenilənmiş transsərhəd diaqnostik təhlillər. "Kür Araz çayı hövzəsində transsərhəd deqradasiyasının azaldılması" (Tbilisi-Baku-Yerevan, BMTİP / GEF, 2013-cü il).

3-CÜ ŞƏKİL

Alazani / Qanix hövzəsində ehtiyatların idarə olunması ilə məşğul olan təşkilatların icmalı

İkitərəfli / subregional səviyyə	İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiya	
	AZƏRBAYCAN	GÜRCÜSTAN
Mərkəzi hökumət	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi
	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	Energetika Nazirliyi
	İqtisadiyyat Nazirliyi	Ətraf Mühit və Təbii Sərvətlərin Mühafizəsi Nazirliyi
	Fövqəladə Hallar Nazirliyi	Əmək, Səhiyyə və Sosial İşlər Nazirliyi
	Energetika Nazirliyi	İqtisadiyyat və Dayanıqlı İnkişaf Nazirliyi
	Səhiyyə Nazirliyi	Regional İnkişaf və İnfrastruktur Nazirliyi
Dövlət agentlikləri və müəssisələri	Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi	Gürcüstan Birləşmiş Meliorasiya Sistemləri Şirkəti MMC
	"Azərsu" Səhmdar Cəmiyyəti	Gürcüstan Birləşmiş Su Təchizatı Şirkəti
	Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC	
	Əmlak Məsələləri üzrə Dövlət Komitəsi	
	Su Ehtiyatları Dövlət Agentliyi	
Tarif Şurası		
Sahələrarası dövlət orqanları		İqtisadi Şura
		Aİ-yə İnteqrasiya üzrə Hökumət Komissiyası
		Milli Enerji və Su Təchizatını Tənzimləmə Komissiyası
Yerli səviyyə	Rayonlar, bələdiyyələr	Bələdiyyələr
	Su istehlakçı birlikləri	

Hövzədənənar idarəçilik

Avropa İttifaqı. Hər iki ölkə Aİ ilə daha sıx iqtisadi əlaqələr qurmağa çalışır və Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırma istiqamətində irəliləyir. İnkişafa yardım layihələri çərçivəsində, hakimiyyət orqanları Aİ Direktivləri, o cümlədən Aİ Su Çərçivə Direktivi ilə tanış olmuşlar. Gürcüstan və Aİ arasında Assosiasiya Sazişində (2014-cü ilin iyul ayında imzalanmışdır) Gürcüstan qanunvericiliyininin Aİ normalarına, o cümlədən ətrafmühit, su, kənd təsərrüfatı və enerji ilə bağlı qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması nəzərdə tutulur. Azərbaycan, eynilə, Aİ ilə əməkdaşlığını gücləndirir və milli su qanunvericiliyinin və qaydalarının işlənilib hazırlanmasında Aİ standartlarına uyğunlaşdırma istiqamətində çalışır. Ardıcıl milli su ehtiyatları strategiyalarının təsis edilməsinin əlaqələndirilməsinə kömək etmək üçün hər iki ölkədə Aİ Su Təşəbbüsü (EUWI) çərçivəsində Milli Siyasət Dialoqu ilə bağlı proseslər davam edir.

HÖVZƏDƏKİ EHTİYATLARIN TÜKƏNMƏSİNƏ TƏSİR GÖSTƏRƏN ƏSAS ÜNSÜRLƏRİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

İqtisadi inkişaf. Hövzədə iqtisadi inkişaf əsasən iki sahədən asılı olacaqdır: kənd təsərrüfatı və hidroenerji hasilatı. Hövzənin Gürcüstan hissəsində sənayeninəqro-sənayedən başqa, digər növlərinin inkişafda böyük rol oynayacağı gözlənilir. Lakin, Azərbaycanda sənayenin genişləndirilməsi, xüsusən də hər bir regionda sənaye infrastrukturunun gücləndirilməsi nəzərdə tutulur.¹⁶ Regionların cəlbediciliyi ilə yanaşı infraqurumda yeni yatırımlar və yerli xidmət təminatçıları və qurumların təlim keçməsi nəticəsində turizmin inkişafı gözlənilir.¹⁷ Formal iqtisadiyyatda məşğulluq imkanlarının artması sayəsində yanacaq üçün odun toplama və meşələrin qırılması səviyyələrinin azalacağı gözlənilir; 2003-cü ildən bəri meşələrin qırılması səbəbindən Gürcüstan tərəfində 24,861 hektar meşəlik ərazi, meşə örtüyünün 8.1 faizi itirilmişdir.

Kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi. Kənd təsərrüfatında istifadə Gürcüstanda və Azərbaycanda ümumi su istehlakının müvafiq olaraq 58 faizini və 76 faizini təşkil edir. Kənd təsərrüfatı hasilatında, o cümlədən məhsul, mal-qara və balıqçılıqda gözlənilən artımdan sonra kənd təsərrüfatında sudan istifadəyə olan tələbatın da artacağı gözlənilir. İxracatdan irəli gələn tələbat, habelə müxtəlif subsidiyalar, kreditlərə çıxış imkanı, suvarma infrastrukturunu, torpaq idarəçiliyi və tədqiqatlar vasitəsilə hökumət dəstəyi sayəsində kənd təsərrüfatında hasilatın artacağı gözlənilir.¹⁸ Hövzənin Gürcüstan tərəfində Gürcüstanın Birləşmiş Meliorasiya Sistemləri Şirkəti hazırda davam edən suvarma qurğularının bərpası ilə kənd təsərrüfatı torpaqlarını 141,000 hektara qədər artıracaqdır. Mövcud olan kiçik su anbarlarının bərpası və İlto, Stori və Qəbələdə çaylarda yeni növ su anbarlarının tikintisi də planlaşdırılır.

Energetikanın inkişaf etdirilməsi. Hövzədə elektrik enerjisinə təhlükəsiz çıxış imkanı olsa da, məsələn, "Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə Enerji Körpüsü" layihəsi vasitəsilə ixrac üçün alternativ enerji mənbələri, xüsusən də hidroenerji mənbələri araşdırılır. Azərbaycanda hövzənin Balakən (1.44 MVt), Zaqatala (1.34 MVt), Qax və Samux ərazilərində günəş, külək, biokütlə və hidroenerji istifadə etmək planları vardır.¹⁹ Gürcüstanın məqsədi, bərpa olunan enerjini təşviq etməklə,²⁰ mədən yanacaqlarından asılılığı azaltmaqdır, məsələn, Kaxeti rayonunun məqsədlərindən biri bio-yanacaqlara yatırım etmək üçün imkanları araşdırmaqdan ibarətdir.²¹ Geotermal mənbələr üçün də potensial vardır.²² Alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsinə üçün əsas istiqamətlər Alternativ və Bərpa Olunan Enerji Mənbələri üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən işlənib hazırlanmış "2012-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə haqqında dövlət siyasətlərinin müəyyənləşdirilməsinə dair" strategiya layihəsində və qəbul edilmək üçün Gürcüstan Parlamentinə təqdim edilmiş Enerji Siyasəti layihəsində şərh olunur. Gürcüstanın Energetika Nazirliyi, Alazani / Qanix hövzəsi də daxil olmaqla, hidroenerji potensialına dair hesablamaları yeniləyir. Azərbaycan enerji alqı-satqı zamanətləri

vasitəsilə kiçik hidroenerji hasilatını (0.5 – 10 MVt) dəstəkləyir. Gürcüstan, uzun-müddətli alqı-satqı müqavilələri, yaşıl tariflər və lisenziyalardan azad elektrik enerjisi hasilatı vasitəsilə, 13 MVt-dan aşağı hasilat gücü ilə bərpa olunan enerji stansiyalarını (o cümlədən kiçik hidroenerjetikani) dəstəkləyir.²³ Hidroelektrostansiyalara yeni yatırımların məqsədi, Təmiz İnkişaf Mexanizmi kreditləri kimi, ətraf mühitə buraxılan karbon qazının miqdarına görə ödəmələrdən faydalanmaqdır.²⁴ Qeyd olunmalıdır ki, hövzənin Gürcüstan tərəfində çay yatağının çox enli olması və yamacların kiçik olması səbəbindən hidroenerjetikanın inkişaf etdirilməsi çox çətinidir. Kiçik gücə malik hidroelektrostansiyalar yalnız əksər hissəsi axınlı olan Alazani / Qanix çayının sol qollarında quraşdırıla bilər. Əlavə olaraq, geoloji baxımdan qeyri-stabillik müəyyən çətinliklər doğurur və bu çaylarda hidroelektrostansiyaların tikintisi və fəaliyyəti müəyyən riskləri öz üzərinə götürür.

Məişətdə istifadə. Tədrisən daha çox özəl təsərrüfatlar enerji və su şəbəkələrinə qoşularaq elektrik enerjisinə və suya olan tələbatı, habelə çirkab suların təmizlənməsinə ehtiyacı artırır. Əlavə olaraq, iqtisadi inkişaf, çox güman ki, artıq enerji və su şəbəkələrinə qoşulmuş özəl təsərrüfatlar tərəfindən ehtiyatlardan adambaşına düşən istifadənin daha yüksək həcmdə olacağına görə istehlak modellərində dəyişikliyə səbəb olacaqdır. Gürcüstan tərəfində çaya 2013-cü il ərzində 9.3 milyon m³ təmizlənməmiş su buraxılmışdır.²⁵ Azərbaycanda çirkab suları təmizləmə qurğularının tikintisi planlaşdırılır (Kahn, 7,000 m³/gün), davam edir (Şəki, 20,000 m³/gün, Zaqatala rayonu, 10,000 m³/gün).²⁶ və ya tamamlanır

İqlim dəyişikliyi. Hər iki ölkə temperatur artımına məruz qalmışdır və gələcəkdə yağıntının miqdarında azalmalar gözlənilir.²⁷ Bu, çox güman ki, 2035 və 2065-ci illər arasında, xüsusilə yayın sonlarında və payızın əvvəllərində çayda axının həcmi 9-13 faiz azaldacaqdır.²⁸

Hövzədəki ehtiyatlarla bağlı digər iddialar. 5m³/s həcmdə nəql edə bilən 213 km. uzunluğunda Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri kimi, paytaxt Bakını²⁹ su ilə təchiz etmək üçün Alazan-Ağrıçay susaxlayan təbəqədən yeraltı suları nəql etmək üçün yatırımlar edilmişdir.

¹⁶ İstiqamətlər, 26 dekabr 2014-cü il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmiş "2015 – 2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafı üzrə dövlət proqramı"nda işlənib hazırlanmışdır.

¹⁷ Regional İnkişaf və İnfraqurum Nazirliyi, Gürcüstan. *Kaxeti Regional İnkişaf Strategiyası* (Tbilisi, 2013-cü il); Azərbaycan Prezidenti, 2014-cü il. "Azərbaycan 2020-ci il: gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası: www.president.az/files/future_en.pdf

¹⁸ Dünya Bankı. *Azərbaycan Tərəfdaşlıq Proqramından çıxarış* (Vaşinqton K.D., Dünya Bankı, 2013-cü il).

¹⁹ Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən informasiya (2015-ci il).

²⁰ Bərpa olunan enerji ehtiyatlarından istifadə və təchizat mənbələrinin şaxələndirilməsi, məsələn, prioritetləri və inkişaf imkanlarını müəyyənləşdirən Gürcüstanın Energetika Nazirliyi tərəfindən işlənib hazırlanmış yeni strateji Enerji Siyasəti çərçivəsində enerji sektoru üçün əsas istiqamətlər sırasına daxil edilmişdir.

²¹ Regional İnkişaf və İnfraqurum Nazirliyi, Gürcüstan. *Kaxeti Regional İnkişaf Strategiyası*. (Tbilisi, 2013-cü il).

²² Enerji Xartiyası, 2012-ci il. *Gürcüstanın enerjiden səmərəli istifadə siyasətlərinin və proqramlarının geniş icmalı* (Brüssel, Enerji Xartiyası Katibliyi, 2012-ci il).<http://www.energycharter.org/what-we-do/energy-efficiency/energy-efficiency-country-reviews/>

²³ YUNIDO. *Dünyada Kiçik Hidroenerjetikanın İnkişafına dair Hesabat*. (Vyana, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Təşkilatı, 2013-cü il). www.smallhydroworld.org

²⁴ Enerji Xartiyası, 2012-ci il. *Gürcüstanın enerjiden səmərəli istifadə siyasətlərinin və proqramlarının geniş icmalı* (Brüssel, Enerji Xartiyası Katibliyi, 2012-ci il).

²⁵ Gürcüstanın Birləşmiş Su Təchizatı Şirkəti. Gürcüstanın Kaxeti regionunda su təchizatına dair informasiya (Müsahibə) (fevral 2014-cü il).

²⁶ Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən informasiya (2015-ci il).

²⁷ Maykl Vestfal və digərləri. *Cənubi Qafqaz regionu üçün iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə dair regional araşdırma* (Tbilisi, BMTİP, 2011-ci il).

²⁸ Medea İnaşvili. 2013-cü ilin noyabr ayında əlaqənin dəyərləndirməsi üzrə seminarda təqdim edilən Alazani / Qanix çayı hövzəsində iqlim dəyişikliyinə dair proqnozlar.

²⁹ Azərbaycanın Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən verilən informasiya (2013-cü il).

³⁰ Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən informasiya (2015-ci il).

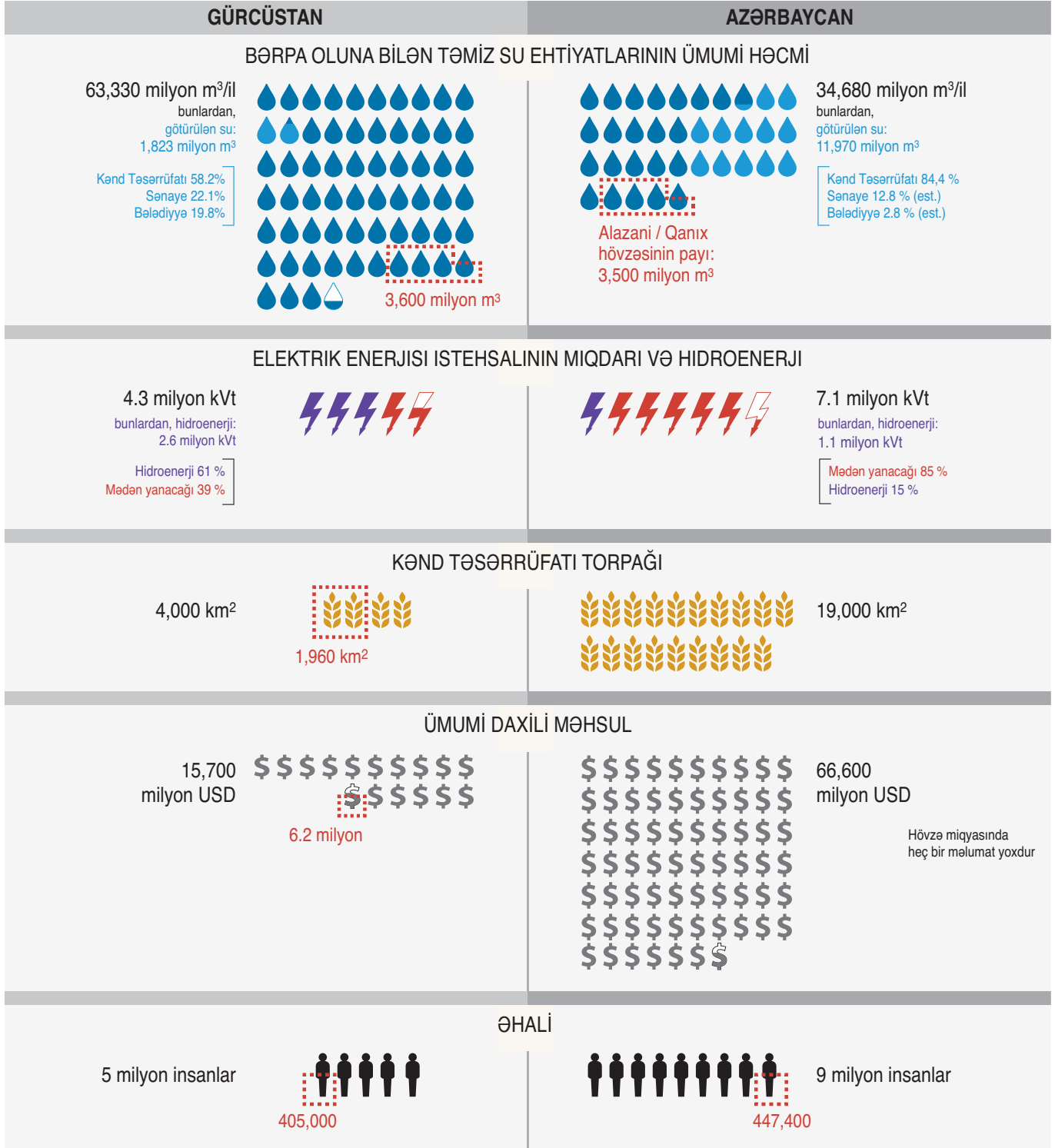
4-CI ŞƏKİL

Alazani / Qanix sahilində yerləşən ölkələrin ehtiyatları və sosial iqtisadi vəziyyətləri

ALAZANI / QANIX HÖVZƏSİ

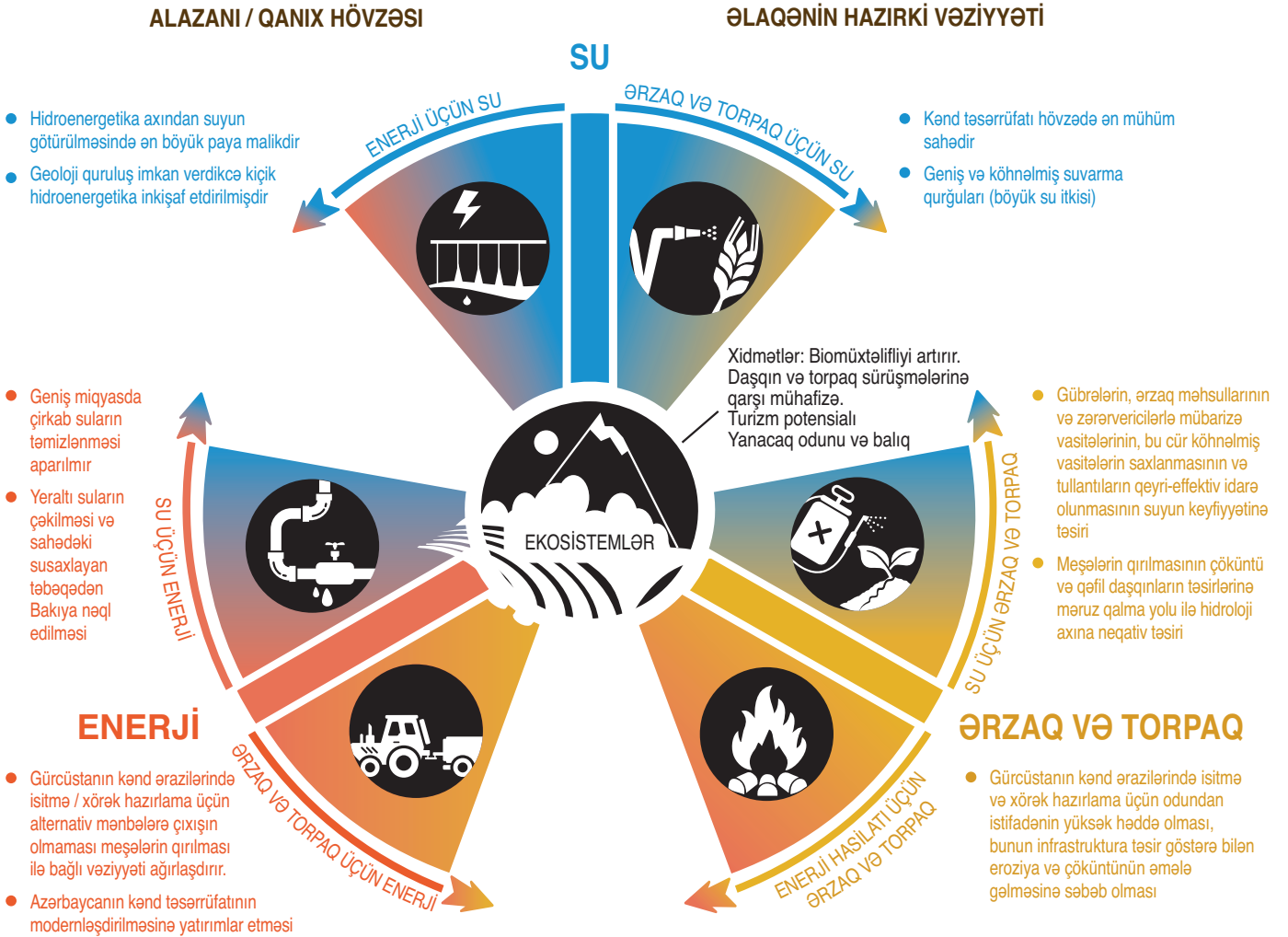
Çayın uzunluğu 391 km Çayın hövzəsinin sahəsi 11,717 km² Hövzənin su ehtiyatı 7,100 milyon m³/il

ƏLAQƏLƏRİN TƏHLİL OLUNMASI

Alazani / Qanix hövzəsində enerji, su və torpaq ehtiyatları bir-birilə sıx bağlıdır. 5-ci şəkildə əlaqələrin hazırkı vəziyyətinin ümumi icmalı verilir. Alazani / Qanix hövzəsində torpaq-su və enerji-torpaq əlaqələri xüsusilə vacibdir.

5-CI ŞƏKİL Alazani / Qanix hövzəsində əlaqə

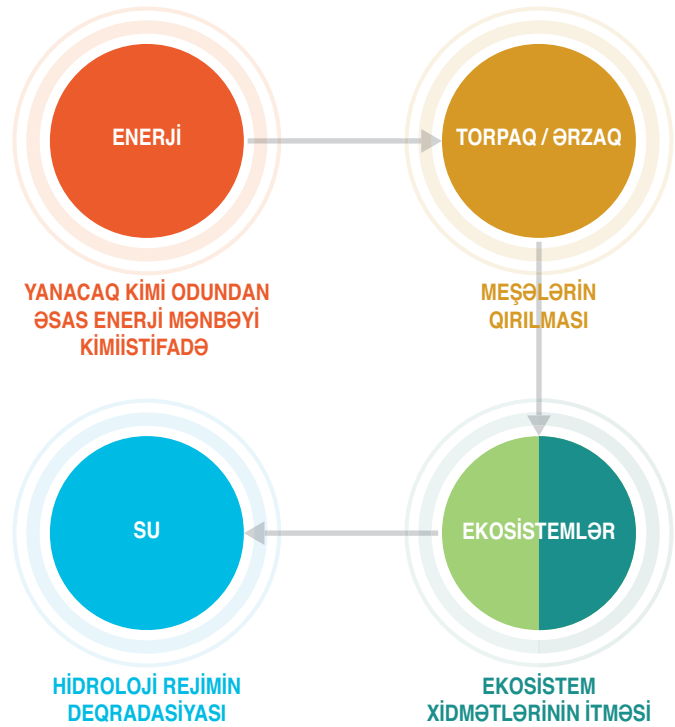

Torpaq və su. Kənd təsərrüfatında və aqro-sənayedə artım lazımı keyfiyyətdə təhlükəsiz su təchizatının olmasını tələb edir. Sovet dövründən qalma kənd təsərrüfatı təcrübələri və infrastruktur suvarma üçün sudan həddən artıq istifadə ilə nəticələnərək, zəif drenaj və müəyyən gübrələrdən istifadə, suyun şoranlaşması ilə birgə, geniş ərazilərin bataqlığa çevrilməsinə gətirib çıxarır. Gürcüstanda çaydan götürülən suyun 35 – 40 faizi itkiyə gedir.³¹ Eyni zamanda, suvarmanın olmaması kənd təsərrüfatında hasilatı artırmaq üçün imkanları azaldır.³² Kənd təsərrüfatında sərfiyyatlar çirkləndirici maddələrin (nitritlər, nitratlar və fosfatlar kimi) cəmləşməsində artımlara səbəb olaraq yosunlaşma, eutrofikasiya və balıqların qırılmasına gətirib çıxarır və eyni zamanda, içməli su təchizatı, istirahət və əyləncə məkanlarında istifadə də daxil olmaqla sudan istifadəyə təsir göstərir. Qanunsuz və pərakəndə halda açıq havada salınan poliqlonlardan çirklənən torpaq çirkləndirici maddələrin yeraltı sulara süzülmesi və ya sahillərdən çay axınları ilə təmas səbəbindən suyun çirklənməsinə şərait yaradır. Pestisidlər (zərərvericilərlə mübarizə üçün vasitələr) üçün köhnə saxlanca sahələri əvvəllər torpağa süzülme ilə əhəmiyyətli dərəcədə toksik çirklənməyə səbəb olmuşdur, lakin bu gün bunlar ciddi problem deyildir (Elseud, 2013).³³ Qanının qollarının mənsəbində yerləşən qəsəbələrdə məişət tullantılarının toplanması və yerləşdirilməsi üçün qanuni sahələrin olmaması da yeraltı sularla süzülme yolu ilə suyun çirklənməsinə şərait yaradır.³⁴

Enerji və torpaq. Odun toplama səbəbindən meşələrin qırılması Gürcüstanda yuxarı Alazanidə xüsusilə vurğulanır. Odun isitmə və xörək hazırlama məqsədləri üçün yıqılır və əsasən respirator xəstəliklərə ciddi səbəb kimihissəciklər və tüstünün yüksək həcmərdə cəmləşmələrini yaradan ənənəvi sobalardan istifadə olunur. Ondən istifadə azalsa da, yanacaq qismində odundan istifadə hövzədəki təsərrüfatlarda yanacaq istehlakının 50 faizindən çoxunu təşkil edir.³⁵ Əlavə olaraq, meşələrin qırılması torpağın su saxlama imkanlarını azaldaraq tədricən daha çox daşqınlara və onun təsirlərinə qarşı meyllilik yaradır. O, həmçinin, iqlim dəyişikliyi ilə sürətlənəcəyi gözlənilən tez-tez baş verən və intensiv daşqınlara və ondan sonrakı torpaq sürüşmələridə daha da pisləşəcək torpaq eroziyasının artmasına gətirib çıxarır.³⁶ Çöküntü və palçıq da hidroenerji infrastrukturuna, habelə suvarma və digər növ infrastrukturun işinə və yararlılığına neqativ təsir göstərir. Onlar, həmçinin, çay sahilində yerləşən ekosistemlərə və hidroloji funksiyalara da təsir göstərir (6-ci Şəkil). Qaz şəbəkəsinin kənd ərazilərinə doğru genişlənməsindən və uzaq dağlıq ərazilərdə isitmə və xörək hazırlama üçün uyğun olan ağ neftin və digər yanacaqların təşviq olunmasından sonra Azərbaycanda yanacaq qismində istifadə üçün qanunsuz odun toplama əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır.³⁷

6-CI ŞƏKİL
Alazani / Qanıx hövzəsində əlaqə zənciri nümunəsi

Hazırda suyun həcmi hövzədə narahatlıq doğurmur. Buna baxmayaraq, torpaq, su və enerji ehtiyatları arasında əlaqələr gələcəkdə intensivləşəcəkdir. Sosial-iqtisadi inkişaf Alazani / Qanıx hövzəsində ehtiyatlardan daha intensiv istifadəyə təkan verəcəkdir. Lakin, hövzədəki bütün ehtiyatlar eyni şəkildə təsirə məruz qalmayacaqdır. Su ehtiyatları, xüsusilə, enerji və torpaq ehtiyatları ilə əlaqələrdən daha ağır təsirlərə məruz qalacaqdır. (7-ci Şəkil).

³¹ Yerli ekspertlər tərəfindən verilən informasiya (2013-cü il).

³² Kaxetide 3,000 özal təsərrüfatda 2012-ci ildən bəri Dünya Bankı tərəfindən aparılan araşdırmaya əsasən, "təsərrüfatların 49 faizində kənd ərazilərə yatırım üçün ciddi və ya böyük maneə kimi suvarma və ya drenaj qurğuları yoxdur". Mənbə: Layihə Məlumat Sənədi "Suvarma və Torpaq Bazarının İnkişaf Layihəsi", Gürcüstan (P133828). (Vaşinqton K.D., Dünya Bankı, 2014-cü il).

³³ Ahmed Abou Elseud. *Kür Araz çayı hövzəsində suyun keyfiyyəti ilə bağlı riskli nöqtələrin nezeri araşdırması, BMTİP GEF layihəsi "Kür Araz çayı hövzəsində transsərhəd deqradasiyanın azaldılması"*, (Tbilisi-Baki-Yerevan, BMTİP, 2013-cü il).

³⁴ Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən verilən informasiya (2015-ci il)

³⁵ Yerli ekspertlər tərəfindən verilən informasiya (2013-cü il).

³⁶ CENN, *Yuxarı Alazani pilot (sınaq) suayrıcı sahəsi üçün təbii fəlakətlərə və iqlim dəyişikliyinə qarşı həssaslığın dəyərləndirilməsi və Yüngülləşdirmə və uyğunlaşma tədbirlərinin planı*, Gürcüstanın suayrıcılarında təbii ehtiyatların inteqrə edilmiş idarəçilik proqramı (Tbilisi, Qafqaz Ekoloji QHT Şəbəkəsi, 2014-cü il).

³⁷ Şamil Hüseynov. *Təbii ehtiyatlarla bağlı birbaşa məsləhətləşmələr* (2013-cü il).

7-Cİ ŞƏKİL

Alazani / Qanix hövzəsində əlaqə zəncirində gələcək meyllər

HÖVZƏDƏKİ MEYLLƏR

YAĞINTI	↘
TEMPERATUR	↗
EKOSİSTEM XİDMƏTLƏRİ	↘
ƏHALİ	↗
İQTİSADİYYAT (orta müddət)	↗

ÖLKƏDƏKİ MEYLLƏR

	GÜRCÜSTAN	AZƏRBAYCAN
ƏRZAQ VƏ TORPAQ ÜÇÜN SU Suvarma ehtiyacları	↗	↗
ENERJİ ÜÇÜN SU Elektrik enerjisi hasilatı ilə bağlı ehtiyaclar, soyutma	↗↗	→
SU ÜÇÜN ENERJİ Suyu təmizləmə, nəqləmə və saxlama	→	↗
ƏRZAQ VƏ TORPAQ ÜÇÜN ENERJİ Ərzağı yetişdirmə, saxlama, emal etmə və nəqləmə	↗	↗
ENERJİ ÜÇÜN ƏRZAQ VƏ TORPAQ Su üçün ərzaq-enerji rəqabəti, Bioyanacaq hasilatı	→	↘
ƏRZAĞIN VƏ TORPAĞIN SU EHTİYATLARINA TƏSİRİ Suyun çirklənməsi, kənd təsərrüfatında istifadə	↗	↗

HƏLL YOLLARININ ARAŞDIRILMASI

Alazani / Qanix çayı hövzəsində pilot (sınaq) əlaqə dəyərləndirməsi hövzənin torpaq, su, enerji və təbiəhtiyatlarının idarəçiliyini təkmilləşdirmək üçün mümkün həll yollarının ilkin olaraq müəyyənləşdirilməsini əhatə edir. Bu mümkün həll yolları beş başlıq altında qruplaşdırılmışdır: təsisatlar, informasiya, alətlər, infrastruktur və beynəlxalq əməkdaşlıq və əlaqələndirmə.

Təsisatlar

- **Hövzə idarəçiliyinin təsis olunması və gücləndirilməsi** – əsas məqam Kür çayı hövzəsinin su ehtiyatlarının qorunması və onlardan dayanıqlı istifadə sahəsində əməkdaşlığa dair hazırda danışıqlar mərhələsində olan ikitərəfli saziş layihəsinin yekunlaşdırılması və imzalanması olacaqdır. Milli səviyyədə yardımçı tədbir hövzə prinsipini özündə əks etdirən milli su qanunvericiliyinin yenilənməsini tamamlamaq olacaqdır. Bələdiyyə-hökumət səviyyəsində potensialın inkişaf etdirilməsi uğur qazanmaq üçün müstəsna şərtlərdən biridir.

- **Sahəvi siyasətin işlənilib hazırlanmasında əlaqənin daha geniş təsirlərini müəyyənləşdirmək və daxil etmək üçün mexanizmlərin inkişaf etdirilməsi** – həm milli səviyyədə, həm də transsərhəd səviyyəsində (məsələn, qarşıda duran Kür sazişi çərçivəsində).
- **Su ilə bağlı qanunların, strategiyaların və planların işlənilib hazırlanmasına su-istifadəçi sektorlarının cəlb olunması** – Gürcüstanda həyata keçirilmiş Su haqqında Qanunun yenilənməsi və ya Azərbaycanda Milli Su Strategiyasının işlənilib hazırlanması kimi.
- **Rolların və öhdəliklərin aydın şəkildə müəyyənləşdirilməsi** – məsələn, suvarma infrastrukturunun təmini və saxlanılmasına görə.

- **İnkişaf tərəfdaşlarının dəstəyindən faydalanma** – texniki və maliyyə tərəfdən inkişaf tərəfdaşları (Aİ, İƏİT, BMTİP-GEF,³⁸ UNECE³⁹ və ABŞBİA)⁴⁰ sahəvi strategiyaların işlənilib hazırlanmasında və yerinə yetirilməsində mühüm yardımçı rol oynayırlar. Bu dəstək, həmin sahəvi strategiyalarda (Gürcüstan üçün yeni Enerji Strategiyası və ya Kür Araz Çayı Hövzəsi üçün Strateji Fəaliyyət Planı kimi sahələrarası strategiyalar) əlaqələrin nəzərə alınmasını və sahələrarası tədbirlərin daxil edilməsini təmin etməyə yönəldilə bilər.

İnformasiya

- **Hövzədəki ehtiyatların və nəzarət olunmayan qaynar nöqtələrin** xüsusən də hövzədə tədricən daha çox təsirə məruz qalan ehtiyatların (yeraltı suların çəkilməsi) monitorinqini və dəyərləndirilməsini təkmilləşdirmə və ekosistem xidmətlərinin iqtisadi dəyərini qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirmə.
- **Sahəvi planları və ya dəyərləndirmələri işləyib hazırlayarkən əlaqələrin dəyərləndirilməsi** – ehtiyatlarla bağlı məhdudiyyətlərin və sahələrarası təsirlərin nəzərə alındığı enerji dəyərləndirmələri, kənd təsərrüfatı ilə bağlı dəyərləndirmələr və ya sağlamlıqla bağlı dəyərləndirmələr kimi.
- Hidroelektrostansiyaların yerləşməsi, planlaşdırılması və tikintisi baxımından dayanıqlığı artırmaq üçün **rəhbər prinsiplərin işlənilib hazırlanması və tətbiqi və beynəlxalq təcrübədən yararlanma.**⁴¹
- **Kənd təsərrüfatı və meşəçilik təcrübələrini təkmilləşdirmək üçün genişləndirmə xidmətlərini təmin etmə**, o cümlədən məhsul seçimi, su idarəçiliyi və aqro-kimyəvi maddələrin tətbiqi, sahələrarası biliklər barədə məlumatlı olmaq.

Alətlər

- **Torpaqdan istifadənin planlaşdırılmasını təkmilləşdirmə**
- Müxtəlif sahələr boyu siyasi alətlərin siyasi məqsədlərə uyğunluğunu və ardıcılığını yaxşılaşdırma üçün imkanları müəyyənləşdirmək məqsədilə siyasi alətlərin (subsidiyalar və su ayırma hüquqları kimi) **hazırkı strukturunun xərtiləşdirilməsi və onların təsirlərini dəyərləndirilməsi.**
- **Ehtiyatların idarəçiliyində “çirkəndirən ödəyir prinsipini” və infrastrukturun maliyyələşdirilməsində “faydalanan ödəyir prinsipini” tətbiq etmək üçün alətləri təqdim etmə**, o cümlədən özəl şirkətlər, açıq şirkətlər, agentliklər və təsərrüfatlar. Məqsədyönlü iqtisadi alətlər sudan səmərəli istifadəni həvəsləndirə, eyni zamanda infrastrukturun təmir və genişləndirilməsində maliyyə baxımından dəstək ola bilər. Buna duyulan ehtiyac kənd təsərrüfatında xüsusilə özünü biruzə verir.
- **Hövzədə, xüsusən də yuxarı hövzədə odun yanacağından müasir yanacaqlara keçidi təşviq etmək üçün siyasət aparma** və subsidiyalara və qaz infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinə önəm verən Azərbaycan təcrübəsindən yararlanma. Gürcüstanda oxşar mədən yanacaq bazası olmadığından, odun yanacağından keçid çox güman elektrik enerjisi və yanacağın idxalı üçün planlaşdırma tələb edəcəkdir. Hövzədə ətrafmühitə təsirləri aşağı səviyyədə saxlamağa çalışan məhdudiyyətləri nəzərə alaraq, kiçik hidroelektrostansiyalar inkişaf etdirilə bilər.
- **Kənd təsərrüfatında islahatlara dəstək paketləri**, belə ki, onlar, məsələn, sudan dayanıqlı və məsuliyyətli şəkildə istifadə, habelə, məsələn fermerlərə qabaqcıl fermer təcrübələri üzrə təlim keçməklə, az su tələb edən məhsullar və iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə hazırlıq istiqamətində hərəkət etməklə torpaq, su, enerji və təbiəehtiyatların daha təkmil şəkildə idarə olunmasını təşviq edirlər.

- **Su təchizatını və sanitari xidmətləri daha yaxşı idarə etmək üçün alətləri təqdim etmə** - bura təsərrüfatlar üçün məcburi şəkildə sayğacların qoyulması, aşağı axın cihazlarının təşviqi və sudan təkrar istifadə və təmizləmə üçün qaydalar aid edilə bilər.
- **Ekoloji axın normalarının işlənilib hazırlanması** – bu, hər iki ölkədə hidroenergetikanın inkişaf etdirilməsinə marağın artması səbəbindən, xüsusilə önəmlidir. Ekoloji axınlar, çay ekosisteminin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, eyni zamanda ardıcılığa səy göstərərək hər bir işdə ayrıca müəyyənləşdirilməlidir.
- **Mövcud qaydaların tətbiqini genişləndirmə** - məsələn, çirkab suların axıdılması və ya bərkullantıların yerləşdirilməsi ilə bağlı.

İnfrastruktur

- **Hövzədəki su ehtiyatlarının saxlanması və qorunmasını təmin etmək üçün infrastrukturun tikintisinə yatırım etmə** – suvarma infrastrukturunun modernləşdirilməsindən başlayaraq çirkab suların təmizlənməsi üçün yeni qurğuların inşa edilməsinə qədər.
- **Daşqın halları ilə bağlı idarəçiliyə yatırım üçün** hazırda meşələrin bərpası və meşəsalma səyləri kimi təbii infrastrukturunu və tikinti infrastrukturunu birləşdirən yanaşmanın işlənilib hazırlanması.
- **Hidroenerji hasilatı ilə işləyən yeni hidroelektrostansiyaların çoxsaylı istifadəçilərə faydalarını maksimuma çatdırmaq şəkildə layihələşdirilməsini təmin etmə** - məsələn, stansiyaları, suvarma və içməli su təchizatı üçün suyun ayrılması, habelə, məsələn, çaya uyğun növdə hidroelektrostansiya layihələrinə üstünlük verməklə ətraf mühitə təsirləri minimuma endirməklə inşa etmə.
- **Bərpa olunan enerjinin inkişaf etdirilməsini təşviq etmə** (hidroenerjiden başqa digər) – hövzənin Azərbaycan tərəfində planlaşdırılan biokütlə, günəş, külək və sairədən elektrik enerjisi və istiliyin hasil olunması kimi.

Beynəlxalq əlaqələndirmə və əməkdaşlıq

- **Daşqın riskinin idarə olunması tədbirlərini əlaqələndirmə**, o cümlədən infrastrukturla bağlı tədbirlər, mütəmadi olaraq çay yataqlarının təmizlənməsi və xidmət və fəvqəladə hallara hazırlıq.
- Çirkab suların təmizlənməsi üçün ehtiyac duyulan qurğuların növünün və ölçüsünün müəyyənləşdirilməsinə, habelə aşağı keyfiyyətdə suyun axıdılma hallarını azaltmaq üçün digər tədbirlərə (sudan təkrar istifadə kimi) diqqət yetirməklə **suyun keyfiyyətinin qorunması ilə bağlı tədbirlərin əlaqələndirilməsi.**
- **İnformasiyanı bölüşmə və qarşılıqlı şəkildə öyrənmə üçün imkan yaratma** – məsələn, Gürcüstanın öz təcrübəsini inkişaf etdirədiyi ekosistem xidmətlərinin iqtisadi dəyərləndirilməsi sahəsində və ya Azərbaycanın irəliləyişə nail olduğu sudan səmərəli istifadə olunan suvarma texnologiyasının tətbiqi üçün.
- **İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma planlarının və tədbirlərinin əlaqələndirilməsi.**
- Optimal hidroenerji artımı və məkanların müəyyənləşdirilməsində əlaqə yanaşmasını özündə əks etdirən və çoxsaylı hidroelektrostansiyaların bütün təsirlərinin nəzərə alındığı **hidroenerji potensialının inkişaf etdirilməsi üçün strateji planın işlənilib hazırlanması.** Bunun, çox güman ki, Alazani / Qanix hövzəsindən kənarda da faydaları olacaqdır.

³⁸ BMTİP-GEF, Kür Araz çayı hövzəsində yeraltı su ehtiyatları. Kür Araz çayı hövzəsində transsərhəd deqradasiyanın azaldılması adlı BMTİP-GEF layihəsi, 2007-ci il.

³⁹ UNECE, *Transsərhəd çayların, göllərin və yeraltı suların ikinci dəyərləndirilməsi* (Nyu York və Cenevrə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, 2011-ci il).

⁴⁰ UNECE, *Azərbaycanda İkinci Ekoloji Fəaliyyət İcmalı*, (Nyu York və Cenevrə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, 2011-ci il).

⁴¹ Buna nümunə olaraq, Alp Konvensiyası çərçivəsində işlənilib hazırlanmış “Alp regionunda kiçik hidroenergetikadan istifadə üzrə ümumi rəhbər prinsiplər”(2011-ci il) və ya Dunay Çayının Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Komissiya (ICPDR) çərçivəsində işlənilib hazırlanmış “Dayanıqlı Hidroenerji üzrə Rəhbər Prinsiplər”(2013-cü il).

⁴² Gürcüstan, biomüxtəlifliyin iqtisadi faydalarına diqqət yetirilən Ekosistemlərin və Biomüxtəlifliyin İqtisadiyyatı (TEEB) adlı qlobal təşəbbüs çərçivəsində qiymətləndirilmişdir. YUNEP, Gürcüstanda TEEB üzrə ilkin araşdırma.(Cenevrə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühitə Proqramı, 2013-cü il).<http://www.teebweb.org/>

ƏLAQƏ YANAŞMASININ QƏBUL EDİLMƏSİNDƏ FAYDALARIN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Alazani / Qanix çayı hövzəsindəki ehtiyatların idarəçiliyinə əlaqə yanaşmasını tətbiq etməklə Azərbaycan və Gürcüstan bir çox faydalar əldə edə bilərlər. Bu faydaların qısa icmalının nəticələri 1-ci

Cədvəldə verilir, bundan sonra isə 4-cü fəsildə “Əlaqə yanaşmasının tətbiq edilməsinin faydaları” bölümündə analitik çərçivə təqdim olunur.

CƏDVƏL 1

Alazani / Qanix Hövzəsindəki ehtiyatların idarə olunmasında transsərhəd əməkdaşlığın faydaları

	İqtisadi tədbirlər üzrə	İqtisadi tədbirlərdən kənar
Hövzədəki ehtiyatların təkmilləşdirilmiş idarəçiliyindən	İqtisadi faydalar <ul style="list-style-type: none"> Kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın və gəlirlərin artması Dəniz ehtiyatlarının qorunması və artırılması Daşqınlar və su anbarında çöküntünün əmələ gəlməsi səbəbindən hidroenerji hasilatında itkilərdən yayınma İçməli suyun təmizlənməsində məsrəflərə qənaət Daşqınların vurduğu iqtisadi itkilərin azalması Fövqəladə hallar və ziyanın aradan qaldırılmasında dövlət xərclərinin azalması Turizm sənayesinin genişlənməsi 	Sosial və ətraf mühitlə bağlı faydalar <ul style="list-style-type: none"> Daxildə havanın daha az çirklənməsi sayəsində sağlamlıq üçün faydalar Daşqınlar nəticəsində insan tələfatının azalması İşsizliyin azalması Yoxsulluğun azaldılması və yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsi Yerli icmalar tərəfindən istirahət üçün istifadə Məşə arealının qorunması Karbon məhdudlaşdırması
Azərbaycan və Gürcüstan arasında inamın artmasından	Regional iqtisadi əməkdaşlığın faydaları <ul style="list-style-type: none"> Enerji daşıyıcıları (elektrik enerjisi, təbii qaz, ağız neft kimi) ticarətində artım 	Geo-siyasi faydalar <ul style="list-style-type: none"> Beynəlxalq və Aİ normalarına uyğunlaşdırma Gürcüstan və Azərbaycan arasında münaqişələrin baş vermə ehtimalının azalması

YEKUNLAR VƏ TÖVSIYƏLƏR

Alazani / Qanıx hövzəsindəki ehtiyatların dayanıqlı istifadəsi və idarəçiliyi Gürcüstanda və Azərbaycanda çay ətrafı rayonların inkişafı üçün vacibdir. Hövzədə məhsuldar kənd təsərrüfatı torpaqları, cəlbədicə landşaftlar, zəngin və yaxşı keyfiyyətli su ehtiyatları vardır. Bu ehtiyatlara güvənən kənd təsərrüfatı və turizm sektorlarının sahiyanı rayonların inkişafına təkan verəcəyi gözlənilir. Kənd ərazilərində enerjiyə çıxış imkanının və əlçatanlığın artırılması kənd yerlərində yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşmasına kömək edir.

Hövzədəki ehtiyatlar tədricən tükənməyə doğru gedir. İqtisadi inkişaf suya olan tələbatı və hövzədən kənar şəhərləri təchiz etmək üçün suyun nəqlini yönəldir, kənd təsərrüfatı və məişətdən çirkənmə səviyyələrini yüksəldir və hidroenerji potensialından istifadəni artırır. Yoxsulluq səviyyəsi azalsa da, bu problem hələ də mövcuddur və odun yanacağı üçün meşələrin qırılması və çay yataqlarına və suvarma infrastrukturuna zəif xidmət səbəbindən, o, eroziya və çöküntünün əmələ gəlməsinə səbəb olur. Eroziya proseslərindən əlavə, kənd təsərrüfatı torpaqlarında daşqınlar da baş verir.⁴³

Alazani / Qanıx hövzəsində müxtəlif ehtiyatlar arasında çoxsaylı əlaqələr vardır. Enerji-torpaq və torpaq su əlaqələri xüsusilə güclüdür. İkinci dərəcəli əlaqələr də önəmlidir – məsələn, yuxarı hövzədə müasir yanacaqların olmaması odun yanacağın yığılmasına görə meşələrin qırılmasına gətirib çıxararaq torpağın eroziyaya məruz qalmasına və çöküntünün artmasına təsir göstərir, bu da öz növbəsində su ehtiyatlarına və əhaliyə (daşqınlar vasitəsilə), habelə su anbarlarında lillənmə və daşqınlar vasitəsilə enerji hasilatına təsir göstərir. Buna görə də müxtəlif fəaliyyət seçimlərinin fəsadlarının başa düşülməsi sahələr boyu bilvasitə təsirlərə nəzər salınmasını və mümkün olduğu qədər onların nəzərə alınmasını tələb edir.

Bu dəyərləndirmə hövzədəki ehtiyatların dayanıqlı istifadəsinə və idarəçiliyinə dəstək göstərmək üçün mümkün həll yollarını müəyyənləşdirmişdir. Bura təsisatlar, informasiya, alətlər, yatırımlar və beynəlxalq əməkdaşlıq və əlaqələndirmə ilə bağlı həll yolları aiddir. Çox vaxt ardıcıl tədbir paketlərinin işlənilib hazırlanması tələb olunur, (məsələn, kənd təsərrüfatına dəstək və ya müasir yanacaqlara keçidin təşviqi ilə bağlı). Əlaqə yavaşması, məsələn, dayanıqlı və çoxməqsədli bərpə olunan enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsində tədbirlərin seçimi üçün yol göstərir.

Texniki səviyyədə əməkdaşlığın hazırkı səviyyəsi yaxşıdır, lakin əlaqənin idarə olunması daha güclü transsərhəd idarəçilik tələb edir. İki ölkə, hazırda Alazani/Qanıxın da mənsub olduğu Kür hövzəsi üçün transsərhəd sazişlə bağlı danışıqlar aparır. Bu sazişin yekunlaşması sudan istifadə edən mütəlif sektorların transsərhəd səviyyədə əməkdaşlığa cəlb olunmasına dəyərli imkan yaradacaqdır.

Hövzədəki ehtiyatların inteqrə edilmiş şəkildə idarə olunmasında daha intensiv transsərhəd əməkdaşlıq əlavə həqiqi faydalar gətirəcəkdir. Bu, Gürcüstana və Azərbaycana, öz resurs bazalarından (məsələn, Gürcüstan meşələri, Azərbaycan qazı) əlavə yararlanmaq, resursların inkişaf etdirilməsini, habelə hövzə miqyasında risk idarəçiliyini optimallaşdırmaq (məsələn, hidroenergetikanın əlaqələndirilmiş şəkildə inkişaf etdirilməsi, daşqınlarla bağlı əlaqələndirilmiş şəkildə idarəçilik), regional iqtisadi inkişaf üçün öz resurs bazalarını effektiv şəkildə qorumaq və yeni iqtisadi imkanlar qazanmaq (məsələn, daha intensiv enerji ticarəti vasitəsilə) şansını verəcəkdir. Bu iki ölkə bir-birindən öyrənmək üçün müəyyən imkanlara malikdir, məsələn, Gürcüstan, odun yanacaqdan müasir yanacaqlara keçidin təşviqi olunmasında Azərbaycan təcrübəsindən faydalanacaqdır və Azərbaycan isə ekosistem xidmətlərinin iqtisadi dəyərləndirilməsində Gürcüstan təcrübəsini öyrənməyə bilər.

Nəticə etibarilə, “əlaqəni idarə etmək” üçün daha güclü və daha ardıcıl milli siyasətlərə ehtiyac vardır. Daha geniş mənada, transsərhəd səviyyədə ehtiyatlar və sektorlar arasında dinamika milli inkişafı izah olunur. Sahələrarası planlaşdırmanın gücləndirilməsi lazımdır, bunun üçün daha təkmil informasiya mübadiləsi, habelə sahəvi planlaşdırmanı apararkən sahələrarası təsirləri nəzərə alan mexanizmlər tələb olunur. Azərbaycanda Milli Su Strategiyasının hazırlanması və Gürcüstanın Su haqqında Qanununun yenilənməsi sudan istifadə sektorları arasında əlaqələndirməni gücləndirmək üçün bir imkan yaradacaqdır. Eynilə, Gürcüstanın yeni Enerji Strategiyasının işlənilib hazırlanması müxtəlif enerji siyasəti seçimlərinin digər sektorlara (kənd təsərrüfatı, meşəçilik, turizm, şəhər inkişafı) təsirlərini də nəzərdən keçirmək imkanını verəcəkdir.

Bu pilot (sınaq) əlaqə dəyərləndirməsi yalnız hövzədəki ehtiyatların, sahələrarası əlaqələrin, mümkün həll yollarının və istifadə olunmamış faydaların vacibliyinə dair ümumi icmalı təmin edir. Problemləri həll etmək və imkanlardan yararlanmaq üçün tələb olunan texniki, siyasi və ya idarəçiliklə bağlı tədbirləri və maliyyələşmə variantlarını daha dəqiq şəkildə müəyyənləşdirmək üçün əlavə təhlil, maraqlı tərəflərin iştirakı və planlaşdırma işi gerekli olacaqdır.

Alazani / Qanıx hövzəsində transsərhəd əməkdaşlığın gətirəcəyi faydalar və nailiyyətlər bir çox hallarda onun hüdudlarını aşacaqdır. Bu, xüsusilə Kür hövzəsi üçün, habelə milli səviyyədə əhəmiyyətlidir. Məsələn, daşqınlara əlaqələndirilmiş şəkildə nəzarət üzrə yekun saziş asanlıqla əldə oluna biləcəkdir.

⁴³ Son illərdə daşqınlar zamanı, çay Gürcüstanda yüz hektarla kənd təsərrüfatı ərazisini yuyub apararaq özəl fermerlərə məxsus torpaq əraziləri əhəmiyyətli şəkildə azaltmışdır.

Transserhəd h6vzelerde ehtiyatlardan istifadənin tənizmlənmesi: su, ərzaq, enerji və ekosistemlər arasında əlaqənin dəyərlandırılması adlı nəşrdən çıxarış

Hətta milli səviyyədə su, enerji, ərzaq və ətraf mühit sahələri arasında əlaqələndirmədə çətinliklər mövcuddur, lakin təsirlərin bir ölkədən başqa bir ölkəyə yayıldığı transserhəd h6vzələrdə mürəkəbblik xeyli artır. Bir-birilə qarşılıqlı bağlı olan ehtiyatların idarə olunmasında “əlaqə yanaşması”, səmərəliliyi artırmaqla, mübadilələri azaltmaqla, birgə fəaliyyət qurmaqla və idarəçiliyi təkmilləşdirməklə, eyni zamanda ekosistemləri qorumaqla, su, enerji və ərzaq təhlükəsizliyini gücləndirməyin bir yolu kimi meydana çıxmışdır.

Bu nəşr Qafqazda Azərbaycana və Gürcüstana məxsus Alazani / Qanix Çay Hövzəsində 2013 – 2015-ci illər üçün BMT AİK-in Su Konvensiyası proqramı çərçivəsində aparılan əlaqə dəyərlandırmasının nəticələrini özündə əks etdirir. Tətbiq olunan metodologiya xüsusilə çox-rejimli təcrübə ilə transserhəd h6vzələrdə əlaqənin dəyərlandırılması üçün işlənilib hazırlanmışdır və müxtəlif tərəfdaş təşkilatların dəstəyi ilə tətbiq olunmuşdur.

Dəyərlandırmanın məqsədi, ümumi ehtiyatlar üçün sahilyanı ölkələrin çoxsaylı ehtiyacları ilə bağlı gərginlikləri yüngülləşdirə biləcək sahələrarası birgə fəaliyyəti və tədbirləri müəyyənləşdirməklə transserhəd əməkdaşlığa kömək etməkdir. Prosesdə qərarların qəbul edilməsinə dəstək göstərmək üçün müvafiq informasiyanın əldə olunmasına səy göstərilmiş və h6vzələrdə müxtəlif təcrübə və əsas iştirakçılar cəlb olunmuşlar. Alazani / Qanix üçün birgə dəyərlandırma prosesi çərçivəsində əsas sahələrarası problemləri və həll yollarını müəyyənləşdirmək üçün sahələrarası seminar keçirilmiş, sonra onlar təhlillərlə təfsilatlı şəkildə araşdırılmış və müvafiq sahədə müxtəlif orqanlarla məsləhətləşmələr aparılmışdır.

Əlaqənin dəyərlandırılmasına dair icmalda su, ərzaq və torpaq, enerji və ekosistem xidmətləri və onların idarəçiliyinin səciyyəvi xüsusiyyətləri şərh olunur. Dəyərlandırmədə Alazani / Qanix hövzəsində müxtəlif h6vzə ehtiyatları arasında çoxsaylı əlaqələrin olduğu göstərilir və bu ehtiyatların inteqrasiyalı idarəçiliyində transserhəd əməkdaşlığın gücləndirilməsinin əlavə real faydalar gətirəcəyi vurğulanır. Qrafiklərdə müəyyən edilmiş qarşılıqlı əlaqələr göstərilir. İqlim dəyişikliyi və sosial-iqtisadi amillər və sahələrarası inkişaf dinamikasına onların təsirləri də nəzərdən keçirilir.

Nəhayət, geniş tərkibdə fayda gətirəcək tədbirlər də açıqlanır. Əlaqəyə dair bu cür həll yolları təşkilatları, informasiyanı, alətləri, infrastrukturunu, habelə beynəlxalq əlaqələndirmə və əməkdaşlığı əhatə edir. Həll yollarında vurğulanır ki, siyasi stimullar, iqtisadi vasitələr və digər dəstək tədbirləri düzgün həyata keçirilməli və daha geniş sahələrarası təsirlər nəzərə alınmalıdır. Dəyərlandırma onu göstərir ki, əldə olunacaq faydalar da sahələr boyu genişlənə bilər. Məsələn, müasir enerji mənbələrinə çıxış imkanının artırılması eroziyanı, daşqınların vurduğu ziyanə məruz qalma və biomüxtəlifliyin itməsini azaltmaq məqsədini daşıyan meşələrin bərpası ilə bağlı səylərə əlavə olaraq kənd yerlərində yanacaq kimi odundan istifadəni məhdudlaşdırma bilər. Daha geniş mənada, infraqurtdan çoxsaylı istifadə potensialını və ekoloji faktorları nəzərə alaraq, daha dayanıqlı inkişaf yolları tapıla və maliyyə vəsaitləri daha səmərəli şəkildə ayrıla bilər.

Information Service
United Nations Economic Commission for Europe

Palais des Nations
CH - 1211 Geneva 10, Switzerland
Telephone: +41(0)22 917 44 44
Fax: +41(0)22 917 05 05
E-mail: info.ece@unece.org
Website: <http://www.unece.org>